

Maja Gajda

Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy

Repozytorium Narzędzi Badawczych – od rozproszonych zasobów do ogólnopolskiej bazy wspierającej otwartą naukę

Streszczenie

Artykuł przedstawia Repozytorium Narzędzi Badawczych IBE PIB jako ogólnopolską platformę służącą gromadzeniu, dokumentowaniu i udostępnianiu narzędzi wykorzystywanych w badaniach społecznych i edukacyjnych. Omówiono założenia działania repozytorium, zasady dostępu do zasobów oraz jego znaczenie dla rozwoju otwartej nauki, poprawy jakości badań i upowszechniania standardów metodologicznych.

Słowa kluczowe: narzędzia badawcze, repozytorium, otwarta nauka, metodologia badań, psychometria, nauki społeczne

Wprowadzenie

Repozytorium można najogólniej określić jako uporządkowaną przestrzeń służącą gromadzeniu, opisywaniu, zabezpieczaniu i udostępnianiu określonego rodzaju zasobów. Choć współcześnie termin ten kojarzony jest przede wszystkim z infrastrukturą cyfrową, idea systematycznego przechowywania dokumentów i informacji ma znacznie dłuższą historię. Jej początków można poszukiwać już w archiwach administracyjnych stworzonych kilka tysięcy lat temu (Biggs, 1980). Wraz z rozwojem instytucji państwowych, bibliotek i nauki zmieniały się zarówno formy przechowywania zasobów, jak i cele ich gromadzenia. Szczególnie istotna zmiana nastąpiła w XX wieku, kiedy rozwój technologii informatycznych umożliwił tworzenie elektronicznych baz danych, cyfrowych archiwów oraz systemów pozwalających na zdalny dostęp do zgromadzonych materiałów.

W naukach społecznych rozwój repozytoriów wiązał się przede wszystkim z powstawaniem archiwów danych badawczych. Pierwsze tego rodzaju instytucje upowszechniały się w latach 60. i 70. XX wieku, między innymi w Stanach Zjednoczonych, Niemczech, Wielkiej Brytanii i Holandii. Ich tworzenie było odpowiedzią na rosnącą skalę badań ilościowych, rozwój sondaży społecznych oraz potrzebę zabezpieczania zbiorów danych przed zniszczeniem lub zaginięciem. Repozytoria umożliwiały również ponowne wykorzystywanie wyników wcześniejszych projektów, prowadzenie wtórnych analiz danych i porównywanie wyników uzyskiwanych w różnych krajach oraz okresach historycznych.

Rozwojowi infrastruktury technicznej towarzyszyło stopniowe wypracowywanie standardów dokumentowania materiałów badawczych. Repozytoria przestawały być wyłącznie cyfrowymi „magazynami”, stając się miejscami

aktywnego opracowywania i udostępniania zasobów. Kolejnym zmianom nośników technicznych – od kart perforowanych i taśm magnetycznych po współczesne rozwiązania „w chmurze” – towarzyszyło wprowadzanie ujednoliconych sposobów opisywania danych, w tym książek kodowych, czyli tzw. *codebooks*. Dokumentacja ta pozwala innym badaczom zrozumieć strukturę zbioru, znaczenie poszczególnych zmiennych, sposób kodowania odpowiedzi oraz przebieg procesu badawczego (Scheuch, 2003).

Równolegle konieczne było ustalenie zasad regulujących dostęp do materiałów oraz ich wymianę między instytucjami i krajami. Istotną rolę w tym procesie odgrywały organizacje międzynarodowe, w tym International Social Science Council oraz Consortium of European Social Science Data Archives – CESSDA, zrzeszające europejskie archiwa danych społecznych. Rozwijanie wspólnych standardów opisu, dokumentacji i udostępniania zasobów stworzyło podstawy współczesnej infrastruktury badań porównawczych.

W Polsce rozwój podobnych rozwiązań rozpoczął się później. Polskie Archiwum Danych Społecznych powstało w 2003 roku, natomiast intensywniejszy rozwój infrastruktury otwartych danych badawczych nastąpił w kolejnych dwóch dekadach. Ważnym impulsem do rozwoju tej infrastruktury był realizowany od 2018 roku projekt „Dziedziny Repozytoria Otwartych Danych Badawczych”, wspierający tworzenie i rozwój wyspecjalizowanych repozytoriów przeznaczonych do gromadzenia, opisywania i udostępniania danych badawczych z różnych obszarów nauki. Repozytoria te koncentrowały się przede wszystkim na archiwizowaniu, dokumentowaniu i udostępnianiu zbiorów danych badawczych.

Repozytoria powstają z kilku zasadniczych powodów: aby chronić dane przed zniszczeniem lub zaginięciem, umożliwić ich ponowne wykorzystanie, wspierać prowadzenie badań porównawczych, integrować środowisko naukowe wokół wspólnych standardów pracy, a także wzmacniać pozycję nauk społecznych w środowisku akademickim (Hauptmann, 2020). Współcześnie cele te uzupełnia potrzeba zwiększania transparentności i replikowalności badań, konsolidowania rozproszonych zasobów, standaryzowania metadanych, wspierania edukacji metodologicznej oraz upowszechniania dobrych praktyk badawczych. Funkcje te wpisują się w szerszą koncepcję otwartej nauki, zakładającą możliwie szeroki dostęp nie tylko do końcowych publikacji, lecz także do danych, kodów analitycznych, procedur i materiałów umożliwiających ocenę oraz odtworzenie procesu badawczego (Hauptmann, 2020; Russell i Day, 2010; Shankar i in., 2016).

W Polsce rozwój repozytoriów dotyczył dotychczas przede wszystkim publikacji oraz danych badawczych. Znacznie słabiej rozwinięta pozostaje infrastruktura służąca systematycznemu gromadzeniu i udostępnianiu narzędzi badawczych wraz z ich dokumentacją metodologiczną. Kwestionariusze, skale pomiarowe, testy osiągnięć, arkusze obserwacji i scenariusze wywiadów są często zamieszczane jedynie jako załączniki do artykułów, raportów lub książek. Niekiedy dostępny jest wyłącznie ogólny opis narzędzia albo przykładowe pozycje, podczas gdy jego pełna wersja, instrukcja stosowania, zasady obliczania wyników i dokumentacja walidacyjna pozostają trudno dostępne. Materiały bywają również rozproszone na stronach instytucji, w archiwach zakończonych projektów, czasopismach

naukowych lub na prywatnych profilach badaczy. Ich odnalezienie może więc zależeć od znajomości literatury przedmiotu, kontaktu z autorami albo przypadkowego dotarcia do publikacji, w której opisano dane narzędzie badawcze.

Taka sytuacja utrudnia rozpoznanie, czy odpowiednie narzędzie zostało już opracowane, dla jakiej populacji jest przeznaczone oraz jakie dowody dotyczące jakości pomiaru są dostępne. W efekcie może prowadzić do wielokrotnego opracowywania podobnych instrumentów, stosowania narzędzi bez wystarczającej wiedzy o ich właściwościach psychometrycznych albo wykorzystywania tłumaczeń i adaptacji o niejasnym statusie. Szczególnym wyzwaniem jest brak jednego miejsca, w którym można byłoby porównać narzędzia na podstawie podobnego zestawu informacji: celu pomiaru, podstaw teoretycznych, charakterystyki grupy docelowej, sposobu przeprowadzania badania, zasad punktowania oraz zakresu walidacji. Odpowiedzią na te problemy jest utworzone przez Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy Repozytorium Narzędzi Badawczych. Stanowi ono nowe rozwiązanie w polskiej infrastrukturze naukowej, ponieważ jego głównym przedmiotem nie są same publikacje ani zbiory danych, lecz narzędzia badawcze wykorzystywane w naukach społecznych.

Cel wystąpienia

Celem wystąpienia jest przedstawienie założeń, zakresu i funkcjonalności Repozytorium Narzędzi Badawczych IBE PIB – nowej platformy umożliwiającej gromadzenie, opisywanie, wyszukiwanie i udostępnianie narzędzi wykorzystywanych przede wszystkim w badaniach edukacyjnych i społecznych. W wystąpieniu omówione zostaną rodzaje materiałów, które mogą być zamieszczane w repozytorium, sposób ich wyszukiwania, zasady dostępu do pełnych wersji narzędzi, standardy ich dokumentowania, proces zgłaszania i weryfikacji narzędzi oraz możliwości oferowane ich autorom. Szczególna uwaga zostanie poświęcona znaczeniu repozytorium dla badaczy nauk społecznych, którzy poszukują narzędzi możliwych do wykorzystania w badaniach prowadzonych na próbach polskojęzycznych.

Zakres i zawartość repozytorium

Repozytorium obejmuje różnorodne narzędzia wykorzystywane do zbierania danych, w tym testy, kwestionariusze, skale pomiarowe, ankiety, arkusze obserwacji i scenariusze wywiadów. Jego zakres nie ogranicza się zatem ani do klasycznych testów psychologicznych, ani do jednej metodologii badawczej. Obecnie platforma koncentruje się przede wszystkim na narzędziach edukacyjnych i psychologicznych. Choć jej struktura uwzględnia również obszary związane ze społeczeństwem, zdrowiem i pracą, kategorie te są na razie sukcesywnie uzupełniane. W praktyce dominują instrumenty służące do pomiaru osiągnięć szkolnych, motywacji, postaw wobec nauki, emocji doświadczanych w sytuacjach edukacyjnych, kompetencji społecznych oraz relacji rówieśniczych.

Każdemu narzędziu towarzyszy ujednolicona dokumentacja obejmująca m.in. informacje o autorze, grupie docelowej, charakterystyce instrumentu, statusie walidacji, licencji oraz – w zależności od dostępności – instrukcję stosowania,

opis skali odpowiedzi, zasady punktowania i treść pozycji. Dzięki temu użytkownik otrzymuje nie tylko sam instrument, lecz także informacje niezbędne do oceny możliwości jego zastosowania. Tak zorganizowana dokumentacja wspiera świadomy dobór metod pomiaru. Pozwala ocenić zgodność narzędzia z przyjętą operacjonalizacją konstruktu, charakterystyką badanej populacji oraz planowanym sposobem interpretacji wyników, a tym samym ogranicza wybór oparty wyłącznie na nazwie instrumentu lub jego popularności.

Wyszukiwanie narzędzi

Jednym z głównych celów repozytorium jest ograniczenie problemu rozproszenia informacji o narzędziach badawczych poprzez ich opis według jednolitych standardów oraz zgromadzenie dokumentacji metodologicznej w jednym miejscu. Ujednolicone metadane umożliwiają porównywanie instrumentów pod względem podstaw teoretycznych, zakresu pomiaru, populacji docelowej, sposobu stosowania oraz dostępnych dowodów dotyczących jakości pomiaru. W efekcie repozytorium wspiera nie tylko odnajdywanie narzędzi, lecz przede wszystkim ich świadomy dobór do problemu badawczego. Uporządkowana dokumentacja ułatwia ocenę zgodności instrumentu z przyjętą operacjonalizacją konstruktu, charakterystyką badanej populacji oraz planowanym sposobem interpretacji wyników, ograniczając wybór oparty wyłącznie na nazwie narzędzia lub jego popularności.

Zasady dostępu i wykorzystania narzędzi

Repozytorium działa w duchu otwartej nauki, jednak otwartość nie oznacza identycznego sposobu dostępu do wszystkich zgromadzonych instrumentów. Warunki korzystania z konkretnego narzędzia zależą między innymi od decyzji autora, przypisanej licencji, praw autorskich oraz charakteru materiału.

Korzystanie z repozytorium oraz deponowanie narzędzi są bezpłatne. Autor, który zgłasza własne narzędzie, zachowuje prawa autorskie i może wybrać rodzaj licencji dostosowany do sposobu, w jaki chce udostępniać materiały. Nie oznacza to jednak, że pełna treść każdego narzędzia jest automatycznie i bezwarunkowo dostępna wszystkim użytkownikom. W repozytorium mogą znajdować się instrumenty, których treść nie jest udostępniana bezpośrednio w serwisie. Dotyczy to w szczególności narzędzi komercyjnych oraz takich, z których można korzystać jedynie za pomocą dedykowanych platform elektronicznych. W takich przypadkach użytkownik powinien skontaktować się bezpośrednio z autorem lub podmiotem uprawnionym do udostępnienia instrumentu, a odpowiednia informacja powinna znajdować się na jego karcie.

Repozytorium łączy więc zasadę możliwie szerokiego udostępniania wiedzy z koniecznością ochrony praw autorskich, przestrzegania warunków licencyjnych i uwzględniania specyfiki poszczególnych narzędzi. Jest to szczególnie ważne w przypadku testów, których niekontrolowane rozpowszechnianie mogłoby zmniejszać ich wartość diagnostyczną albo naruszać prawa twórców.

Użytkownik repozytorium powinien każdorazowo zapoznać się z warunkami korzystania z wybranego instrumentu. Obejmują one nie tylko możliwość pobrania materiałów, lecz także zasady ich kopiowania, modyfikowania,

tłumaczenia, wykorzystywania komercyjnego lub dalszego udostępniania. Otwartość repozytorium nie znosi zatem odpowiedzialności użytkownika za prawidłowe cytowanie źródła, wskazanie autorstwa i przestrzeganie przypisanej narzędziu licencji.

Standardy dokumentacji i weryfikacja narzędzi

Samo zgromadzenie dużej liczby materiałów nie gwarantuje ich wartości naukowej, dlatego Repozytorium Narzędzi Badawczych IBE PIB opiera się na ujednoliconym sposobie dokumentowania instrumentów oraz ich ocenie przez zespół recenzencki. Zamieszczane narzędzia są prezentowane według wspólnych standardów metadanych i dokumentacji.

Obecność instrumentu w repozytorium nie powinna być jednak interpretowana jako gwarancja jego trafności, rzetelności ani przydatności we wszystkich zastosowaniach. Narzędzia różnią się zakresem przeprowadzonych analiz, charakterystyką prób walidacyjnych i statusem walidacji, który jest jednym z elementów prezentowanych metadanych. Repozytorium porządkuje i udostępnia dowody, nie zastępuje jednak metodologicznej oceny dokonywanej przez badacza. Przed zastosowaniem narzędzia należy ocenić zgodność jego operacjonalizacji z celem badania, adekwatność populacji walidacyjnej oraz dostępne dowody uzasadniające planowaną interpretację wyników. Trafność i rzetelność nie są bowiem uniwersalnymi właściwościami instrumentu, lecz odnoszą się do określonych wyników, sposobów ich interpretacji, badanych populacji i warunków pomiaru.

Wartością repozytorium jest uporządkowane prezentowanie tych informacji, co ułatwia odróżnienie instrumentów o dobrze udokumentowanej walidacji od narzędzi nowych lub przebadanych w ograniczonym zakresie. Transparentne przedstawienie statusu walidacji jest w tym kontekście ważniejsze niż prosty podział na narzędzia „dobre” i „złe”. Proces weryfikacji ma również walor edukacyjny. Przygotowanie ujednoliconej dokumentacji sprzyja uporządkowaniu informacji o podstawach teoretycznych, sposobie stosowania, punktowaniu, zastosowaniach i ograniczeniach narzędzia.

Publikowanie własnych narzędzi

Repozytorium pełni funkcję nie tylko katalogu istniejących instrumentów, lecz także platformy umożliwiającej autorom deponowanie własnych narzędzi. Zwiększa to ich widoczność, ułatwia dostęp do autoryzowanej wersji oraz ogranicza rozpowszechnianie niepełnych kopii. Narzędzie może zostać zdeponowane także wtedy, gdy zostało wcześniej opisane lub udostępnione w innym miejscu, np. w artykule, książce lub na stronie internetowej autora. Deponowanie jest bezpłatne, a autor zachowuje prawa autorskie.

Repozytorium uzupełnia ograniczenia tradycyjnych publikacji, które często zawierają jedynie skrócony opis procesu konstrukcji i walidacji narzędzia. Pozwala zgromadzić w jednym miejscu pełną dokumentację, obejmującą treść instrumentu, instrukcję stosowania, zasady punktowania oraz kolejne publikacje walidacyjne i nowe wersje językowe. Platforma zwiększa również

widoczność dorobku związanego z opracowaniem narzędzi badawczych, eksponując rezultaty prac konstrukcyjnych, adaptacyjnych i walidacyjnych, które w tradycyjnym systemie publikacyjnym pozostają często słabo dostrzegalne.

Identyfikatory DOI i materiały replikacyjne

Repozytorium przewiduje nadawanie zdeponowanym materiałom identyfikatorów DOI (Digital Object Identifier), umożliwiających ich jednoznaczną identyfikację i cytowanie. Z perspektywy autorów pozwalają one traktować narzędzie jako odrębny rezultat pracy badawczej, zwiększają jego rozpoznawalność oraz ułatwiają odwoływanie się do autoryzowanej wersji instrumentu. Repozytorium zachęca również do dołączania materiałów replikacyjnych, takich jak bazy danych i kod analiz, wpisuje narzędzia pomiarowe w praktyki otwartej nauki. Dzięki temu instrument może być udostępniany wraz z dokumentacją umożliwiającą ocenę procesu jego konstrukcji, walidacji oraz odwołanie przeprowadzonych analiz. Udostępnianie materiałów replikacyjnych zależy jednak od uwarunkowań prawnych i etycznych, w szczególności ochrony danych osobowych oraz zakresu zgód udzielonych przez uczestników badań. Choć pełne otwarcie danych nie zawsze jest możliwe, promowanie takich praktyk może zwiększać transparentność procesu konstruowania i walidacji narzędzi.

Znaczenie repozytorium dla badań społecznych

Utworzenie Repozytorium Narzędzi Badawczych IBE PIB może wspierać jakość badań społecznych na kilku poziomach. Przede wszystkim zwiększa dostępność istniejących instrumentów, ułatwiając rozpoznanie, czy narzędzie do pomiaru określonego konstruktów zostało już opracowane. Może to ograniczać powielanie bardzo podobnych skal tworzonych na potrzeby pojedynczych projektów.

Ujednolicona dokumentacja obejmująca podstawy teoretyczne, grupę docelową, sposób punktowania, status walidacji i warunki licencyjne sprzyja bardziej świadomemu doborowi metod pomiaru oraz porównywaniu instrumentów pod względem ich założeń i jakości dokumentacji. Korzystanie z tych samych, odpowiednio opisanych narzędzi może również zwiększać porównywalność wyników uzyskiwanych w różnych projektach, ułatwiając replikację badań, analizy podłużne i metaanalizy.

Repozytorium może ponadto pełnić funkcję edukacyjną, wspierając kształcenie metodologiczne studentów i doktorantów oraz upowszechnianie standardów dokumentowania narzędzi. Jednocześnie zwiększa widoczność dorobku autorów poprzez uporządkowane prezentowanie informacji o autorstwie, afiliacji, publikacjach źródłowych i zasadach cytowania, co może sprzyjać współpracy między zespołami badawczymi.

Repozytorium nie rozwiązuje jednak wszystkich problemów związanych z pomiarem. Jego wartość będzie zależała od kompletności i aktualności dokumentacji, przejrzystości procesu recenzji, rzetelnego oznaczania zakresu walidacji oraz zaangażowania badaczy w deponowanie własnych materiałów. Istotnym wyzwaniem pozostaje również zachowanie równowagi między zasadami

otwartej nauki a ochroną praw autorskich, narzędzi i danych badawczych, a także systematyczne aktualizowanie dokumentacji, nowych wersji instrumentów i wyników badań walidacyjnych.

Podsumowanie

Repozytorium Narzędzi Badawczych IBE PIB stanowi odpowiedź na problem rozproszenia instrumentów pomiarowych oraz niejednolitego dostępu do informacji o ich konstrukcji, walidacji i warunkach wykorzystania. Integrując narzędzia z ujednoliconą dokumentacją metodologiczną, wspiera bardziej świadomy dobór metod pomiaru, zwiększa transparentność badań oraz ułatwia replikację i porównywanie wyników.

Repozytorium jest stale rozwijane – zarówno poprzez wdrażanie nowych funkcjonalności platformy, jak i systematyczne poszerzanie zbioru udostępnianych narzędzi badawczych. Obecnie platforma koncentruje się przede wszystkim na narzędziach edukacyjnych i psychologicznych, jednak jej docelowy zakres obejmuje szerszy obszar nauk społecznych. Jego znaczenie będzie wzrastać wraz z rozwojem zasobów, funkcjonalności oraz aktywnym udziałem środowiska naukowego w udostępnianiu narzędzi.

Znaczenie repozytorium wykracza poza funkcję katalogu narzędzi. Może ono sprzyjać upowszechnianiu standardów dokumentowania narzędzi badawczych oraz wzmacniać uznanie konstruowania, adaptacji i walidacji narzędzi jako rezultatów działalności naukowej. Jego długofalowa wartość będzie jednak zależała od jakości dokumentacji, przejrzystości procedur weryfikacji oraz gotowości badaczy do udostępniania narzędzi wraz z rzetelnymi materiałami towarzyszącymi.

Netografia

- Biggs, R. D. (1980). The Ebla tablets: An interim perspective. *The Biblical Archaeologist*, 43(2), 76–87. <https://doi.org/10.2307/3209626>
- Centrum Projektów Polska Cyfrowa. (b.d.). Dziedziny Repozytoria Otwartych Danych Badawczych. <https://www.gov.pl/web/cppc/dziedziny-repozytoria-otwartych-danych-badawczych>
- Hauptmann, E. (2020). Why they shared: Recovering early arguments for sharing social scientific data. *Science in Context*, 33(2), 101–119. <https://doi.org/10.1017/S0269889720000204>
- Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy. (2026). Repozytorium Narzędzi Badawczych IBE PIB. Pobrano 27 lipca 2026 z <https://repozytorium.ibe.edu.pl/>
- Russell, R., & Day, M. (2010). Institutional repository interaction with research users: A review of current practice. *New Review of Academic Librarianship*, 16(S1), 116–131. <https://doi.org/10.1080/13614533.2010.509996>
- Scheuch, E. K. (2003). History and visions in the development of data services for the social sciences. *International Social Science Journal*, 55(177), 385–399. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2451.2003.05503004.x>
- Shankar, K., Eschenfelder, K. R., & Downey, G. (2016). Studying the history of social science data archives as knowledge infrastructure. *Science & Technology Studies*, 29(2), 62–73. <https://doi.org/10.23987/sts.55691>